

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У НАВЧАННІ ТА
ВИХОВАННІ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Краківська Оксана Андріївна

Керівник: **Чопік О.В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	7
1.1. Компетентнісний підхід як умова формування особистого потенціалу учня.....	7
1.2. Соціальна компетентність як фактор соціалізації.....	13
1.3. Формування соціальної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями.....	21
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	35
2.1. Методика вивчення рівня сформованості соціальної компетентності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	35
2.2. Аналіз результатів дослідження рівня сформованості соціальної компетентності у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями....	40
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	45
3.1. Вибір методів та прийомів формування соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту в освітньо-виховному процесі.....	45
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Сьогодні однією з актуальних проблем сучасної спеціальної психопедагогіки виступає формування соціальних компетентностей як передумов ефективної взаємодії з оточуючим світом. Соціальна компетентність є складовою соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями та тлумачиться як здатність особистості приймати, розуміти та виконувати різноманітні соціальні ролі, норми і правила.

Найважливішим етапом розвитку особистості, її соціалізації та формування соціальної компетентності вважається молодший шкільний вік. Виходячи з цього, навчально-виховний процес покликаний стати фактором розвитку особистості школяра. Безперервний розвиток в нових соціокультурних умовах та процес соціалізації дітей набуває принципового значення у педагогічній науці та практиці.

Аналіз праць, присвячених змісту соціальної компетентності дозволяє дійти висновку, що поки не існує чіткої структури поняття «соціальна компетентність», коло складових соціальної компетентності в цілому зазначене, але конкретно не визначене. Так, С. Бахтєєва та Л. Шабатура надають перевагу знанням і навичкам, а В. Слот, Х. Спанярд – поведінковим компонентам. Отже, різними авторами виокремлюються такі складові структури соціальної компетентності, як знання, соціальні вміння і навички, особистісні характеристики

В Україні досить активними є дослідження, пов'язані з компетентнісним підходом в освітній галузі. Компетентнісний підхід є предметом наукових розвідок багатьох вчених, а саме: Н. Бібік, Л. Боголюбова, Т. Волобуєвої, Т. Воронової, І. Єрмакова, І. Зимньої, Н. Калініної, О. Лебедева, О. Локшиної, М. Лук'янова, М. Нікандрова, О. Пометун, Дж. Равена, Б. Рея, Р. Рогожнікова, Л. Сохань, О. Сухомлинської, І. Тараненка, А. Хуторського, С. Шишова та ін. У дослідженнях О. Галакової, М. Гончарової-Горянської, С. Данилейко, І. Зимньої, Л. Лепіхової, І. Маслової, О. Ніколаєску, В. Слот, О. Юрченко та

ін. розкривається сутність поняття компетентнісного підходу в освіті, висвітлено шляхи та умови формування компетентностей школярів.

В області корекційної педагогіки дослідниками відмічається недостатня готовність дітей з інтелектуальними порушеннями відповідати на запити інтегративного середовища однолітків і дорослих (Р. Аслаєва, О. Агавелян, Л. Баряєва, І. Бгажнокова, В. Варянен, А. Гаурілюс, Л. Даргевічене, А. Зарін, А. Закрепіна, Е. Капланська, А. Маллер, Н. Попова, Є. Резнікова, Г. Цікото, Л. Шипіцина та ін.).

Багато авторів К. Зарін, Л. Саралійская, А. Катаєва, С. Сорокоумова, Є. Стребелева та ін. описують у своїх роботах взаємини дітей з порушеннями інтелекту, виділяють специфіку цих відносин, визначають основні підходи і принципи, поетапну організацію роботи по їх формуванню в різних видах спільної дитячої діяльності. Проте, питання про вплив різних чинників на розвиток і формування взаємовідносин з однолітками у дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах освітнього середовища залишається недостатньо розкритим, що і зумовило вибір теми нашого дослідження **«Формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями у навчанні та вихованні»**.

Мета дослідження: розробити методичне забезпечення формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження: соціальна компетентність молодшого школяра.

Предмет дослідження: особливості формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями у навчанні та вихованні.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями у навчанні та вихованні.

2. Розробити критерії, показники та рівні сформованості соціальної

компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями

3. Визначити рівень сформованості соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями.

4. Визначити методи та прийоми формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, тестування, бесіда, анкетування, спостереження за практичною діяльністю учнів, констатувальний експеримент, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

- розроблено критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями;

- визначено рівень сформованості соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями;

- проаналізовано методи та прийоми формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями в освітньо-виховному процесі.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що результати вивчення особливостей формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями в освітньо-виховному процесі та шляхів підвищення ефективності відповідного корекційно-педагогічного впливу можуть бути використані в практиці роботи педагогів спеціальних шкіл для дітей з порушеннями інтелекту.

База дослідження: Тернопільська спеціальна загальноосвітня школа Тернопільської міської ради.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та емпіричне вивчення розвитку соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту дозволило зробити наступні висновки.

Формування соціальної компетентності здобувачів освіти є одним з найбільш актуальних завдань сучасного навчального закладу, оскільки ця компетентність є визначною у повсякденному житті, стимулює інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції та норми, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

Сформована соціальна компетентність у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку характеризує її як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, є готовою до сприймання соціальної інформації, має бажання пізнати оточуючий світ.

Аналіз психолого-педагогічної характеристики дітей молодшого шкільного віку дозволів виявити, що на цьому віковому етапі розвитку відбувається досить помітне формування особистості. Зокрема, новоутвореннями молодшого школяра є: механічна пам'ять, перехід від мимовільної уваги до довільної, наочно образне та словесно логічне мислення, розвиток самоорганізації, освоєння прийомів планування, розвиток самооцінки, можливість концентруватися на нецікавих речах тощо. Крім того, у дітей формуються нові відносини з дорослими та однолітками. Вони включаються до нового виду діяльності – навчальної. Усе це позначається на формуванні відносин із людьми, формує характер та здібності в учнів.

Вивчення поняття та структури соціальної компетентності дозволило зрозуміти, що соціальна компетентність – це знання правил взаємодії у суспільстві, вміння діяти згідно з цими правилами та бажання вступати в комунікацію з іншими людьми. Під соціальною компетентністю молодшого

школяра ми розуміємо знання, вміння та навички школяра, що дозволяють успішно взаємодіяти з однолітками та дорослими.

Структуру соціальної компетентності складають її компоненти: змістовий (знання норм і правил спілкування та поведінки в суспільстві; продуктивних способів взаємодії в діяльності; власних особистісних особливостей, що сприяють досягненню успіху), мотиваційний (прагнення до прояву себе в соціально схвалюваній діяльності; переважання мотивів досягнення успіху; творчості; ціннісне ставлення до себе та іншої особистості) та діяльнісний (сформованість навичок та способів соціально значущої діяльності; вміння спілкування та взаємодії у навчальній та позанавчальній діяльності; навички емоційної саморегуляції; володіння засобами організації своєї поведінки; навички проблемно-дозвільної поведінки).

Результати проведеного нами емпіричного дослідження в рамках констатувального етапу показали, що в учнів з порушеннями інтелекту спостерігаються низькі показники сформованості соціальних компетенцій, недостатні для їх віку, в окремих дітей простежуються помилкові уявлення про соціальну реальність, суспільні відносини та свої можливості.

У дітей з низьким рівнем сформованості змістового компоненту соціальних компетенцій відзначалася відсутність інтересу до соціально значущої діяльності, несформованість уявлень про себе і власні соціальні ролі, відсутність засвоєння окремих соціальних норм і правил поведінки.

Діти з середнім рівнем володіли початковими уявленнями про себе, свої соціальні позиції, навичками здійснення взаємодії, але при спонуканні з боку дорослого, у них спостерігався нестійкий інтерес до діяльності, труднощі цілепокладання та здійснення стратегії і тактики спілкування, тобто узагальнені дані як кількісно, і якісно підтверджують необхідність здійснення роботи з формування соціальних компетенцій у цієї категорії дітей.

Аналіз методів та прийомів формування соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту засвідчив, що ефективним серед методів є моделювання проблемних ситуацій, що може успішно використовуватися на будь-яких уроках, при вивченні різноманітних тем, в тому числі і в корекційному компоненті на заняттях з соціально-побутового орієнтування, а також у роботі вихователів для реалізації найважливіших завдань спеціальної педагогіки.

Зазначається, що при застосуванні методу моделювання, спільна діяльність школярів та спілкування з вчителем породжують відносини здатні формувати особистість дитини і виховувати в неї насамперед вміння діяти узгоджено з іншими для досягнення спільної мети, прагнення підтримати товариша, вміння критично подивитися на себе, на результати своєї діяльності, оцінити ситуацію з різних точок зору і знайти неправильне рішення, що збагачує досвід безконфліктної поведінки. А своєчасно вихована звичка поводитись у різноманітних життєвих ситуаціях у відповідності до правил культури, безсумнівно закладе фундамент правильної соціальної поведінки та сприятиме адаптації дітей у суспільстві.

Метод моделювання проблемних ситуацій виховує у школярів з порушеннями інтелекту такі якості, як доброзичливість, уважність, співчутливість, турботливість, прагнення надати послугу, посильну допомогу. Тим самим виховується емоційно-позитивне ставлення до оточуючих, що має значення для успішності процесу інтеграції дитини у суспільство.

Вивчення форм розвитку соціальної компетентності молодших школярів привело до висновку, що робота з розвитку соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту відбувається і в позаурочний час, що є частиною освітньо-виховного процесу, яка вирішує завдання організації вільного часу учнів, їх виховання та соціалізації. В позаурочний час діти включаються у суспільно-корисну діяльність, беруть

участь у підготовці та проведенні загальношкільних справ, у конкурсах та змаганнях, що сприяє розвитку навичок взаємодії з оточуючими.

Для підвищення рівня соціальної компетентності молодших школярів з порушеннями інтелекту в позаурочній діяльності було розроблено комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня знань норм та правил спілкування та поведінки у суспільстві; розвиток прагнення проявити себе в соціально схвалюваній діяльності; розвиток уміння спілкування та взаємодії у навчальній та позанавчальній діяльності. Визначено, що з цією метою можуть використовуватися такі форми, як класні збори, бесіди, майстер-класи, гуртки, студії, клуби, ігри, вікторини, концерти, конкурси, екскурсії, проектна діяльність тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективним напрямком є апробація методичного забезпечення формування соціальної компетентності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти. Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. 2002. Вип. 6. Ч. 1. С. 13–19.
2. Бондар В. І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти. Дефектологія. 2003. № 3. С. 2–5.
3. Вавіна Л.С., Супрун М.О. Організація та методика проведення наукового психолого-педагогічного дослідження. Київ: РВВ КІВС, 1996. 21 с.
4. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2009. 228 с.
5. Висоцька А.М. Педагогічні умови формування соціальної поведінки учнів з порушеннями психофізичного розвитку. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна / За ред.О.В.Гаврилова, В.І.Співака. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. Вип.7 с.123-126.
6. Висоцька А.М. Поведінка школяра як об'єкт процесу виховання в допоміжній школі. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод.зб.: / За ред.В.І.Бондаря, В.В.Засенка. Київ: Наук.світ, 2008. Вип.10. 33-40.
7. Висоцька А.М. Формування соціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: Науково-методичний посібник. Слов'янськ, 2004.
8. Вовченко О. А. Психолого-педагогічний вплив корекційно-розвиткових занять на становлення та формування життєвих компетентностей дітей з порушенням слуху. Молодий вчений. 2016. № 4 (38). С. 367–371.

9. Войтко В. В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
10. Войтко В.І. Методологічні проблеми соціалізації молоді. Київ : Наукова думка, 1976. 143 с.
11. Гаврилов О. В. Психолого-педагогічні умови формування соціальної поведінки глибоко розумово відсталих дітей : дис...канд. психол. Наук. Ін-т дефектології АПН України. Київ, 1998. 185 с.
12. Галакова О. В. Модель розвитку соціальної компетентності младших школьників. Вестник ВГТУ. 2012. № 10. С. 131–137.
13. Галецька Ю. В. Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення : монографія. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 229 с.
14. Гладченко І. В., Супрун М. О., Висоцька А. В. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі : навч.-методич. посіб. К. : Інститут спеціальної педагогіки, 2014. 214 с.
15. Гладченко І.В. Використання понять «компетентність» і «компетенція» в контексті ранньої соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі* : навч.-метод. посіб. / М.О. Супрун, А.В. Висоцька, І.В. Гладченко К. : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. С. 137–139.
16. Гладченко І.В. Методичні аспекти використання квестової педагогічної технології при формуванні здоров'язберезувальної компетентності в учнів з психофізичними порушеннями. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: збірник наукових праць: до 100-річчя від дня народження професора І.Г. Єременка. 2017. Вип. 9. С. 30-39.

17. Гладченко І.В. Соціальні наслідки перинатальної патології ЦНС у дітей. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення. Київ, ІСПП імені Миколи Ярмаченка. С. 37-42.
18. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 71–74.
19. Горностаї П. П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук-метод. збірн. Київ: Контекст, 2012. С. 44–47.
20. Горностаї П. П. Рольова соціалізація особистості: Психотерапевтичний ракурс. Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка. 2001. Вип. 21. С. 91–100.
21. Горностаї П. П. Соціалізація як формування життєвих ролей особистості. Соціалізація особистості як проблема національної освіти. 1994. Ч. 2. С. 19–22.
22. Данилейко С. І. Толерантність як невід’ємна складова соціальної компетентності молодших школярів. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 2. С. 142–149.
23. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією І. В. Бондаря, В. М. Синьова. Київ: «МП Леся», 2011. 528 с.
24. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / ред. А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
25. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144–147.
26. Долинний Ю.О. Проблема соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасній педагогічній літературі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. №2. С. 53-58.

27. Капська А. Й. Принципи і закономірності соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями / Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журн. 2006. № 1(13). С. 5–8
28. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. М. П. Лещенко. Київ, 2017. 192 с.
29. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
30. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей з особливими потребами. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти. 2012. 128 с.
31. Кравченко, Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. Автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.07. Київ. 2010.
32. Кузава І. Б. Особливості індивідуального оцінювання соціальної компетентності дошкільників із психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного навчання. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 121 (2). С. 240-245.
33. Куренкова А. В. Дослідження рівнів сформованості соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку із порушенням інтелекту. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. № 4 (78). С. 406-417.
34. Куренкова А. В. Сюжетно-рольові ігри соціального спрямування для дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Суми, 2020. 111 с.
35. Куренкова А. В., Бондаренко Ю. А. Аналіз проблеми соціальної компетентності в теорії освіти. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2017. № 73, том 2. С.26-31.
36. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські абриси. Київ: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

37. Лапін А. В. Організація соціального життя дитини з особливими освітніми потребами асистентом вчителя. Інклюзивне навчання в Новій українській школі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Інтерсервіс, 2018. С. 56–59.
38. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 2. С. 65–69.
39. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 87–102.
40. Литвиненко С. А. Дитина і середовище: проблеми і суперечності соціалізації. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 16–19.
41. Литвишко О. Формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку у працях вітчизняних вчених. *Гуманітарний вісник*. 2016. № 38. С. 58–65.
42. Литовченко О. М. Теоретичні основи дослідження проблеми формування соціальної компетентності дітей 5-6 років засобами казки. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 455–460.
43. Льошенко О. А. Соціальна та емоційна компетентність: порівняльний аналіз. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 16. С. 157–162.
44. Ляшенко В.І. Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
45. Максимова О. О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2016. Вип. 20 (1-2016), Ч. 2. С. 229–234.
46. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 206 с.

47. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 263 с.
48. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
49. Москаленко В.В. Соціалізація особистості. Київ: Фенікс. 2013.
50. Мудрик А. Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. Вісник чернігівського національного педагогічного університету. 2011. Т. 2, Вип. 94 (Серія : Психологічні науки). С. 26-29.
51. Мудрик А. К. Соціальний інтелект та соціальна компетентність. Практична психологія та соціальна робота. 2008. № 3. С. 4–6.
52. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.
53. Недозим І. В. Особливості розвитку та формування соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 3. С. 45–54.
54. Недозим І. В. Психологічні концепції «соціального інтелекту». Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2018. № 1. С. 111–115.
55. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандарті : науково-методичний посібник. Черкаси : ОПОПІ, 2014. 76 с.
56. Ніколаєску О. І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. посіб. Черкаси : ОПОПІ, 2014. 76 с.
57. Ніколаєску О. І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних

освітніх стандартів : науково-методичний посібник. Черкаси : ОПОПП, 2014. 76 с.

58. Островська К. О. Особливості соціальної компетентності у дітей з різним рівнем аутизму. *Практична психологія і соціальна робота*. 2013. № 5. С. 52–56.

59. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобом проектної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 277 с.

60. Приходченко К. І. Процес соціалізації навчаючих через гру у творчому освітньо-виховному середовищі. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2010. № 1 (6). С. 46–50.

61. Прохоренко Л., Гудим І. Компетентнісний підхід в навчанні дітей із порушеннями когнітивного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення*. Київ : Наша друкарня, 2018. С. 134–139.

62. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : монографія. Кб]d: Міленіум, 2008. 400 с.

63. Рогальська-Яблонська І. П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського : Серія : Педагогічні науки : Вип. 37. Т. 1. 2012. С. 351–356.*

64. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.

65. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Частина 2. Навчання і виховання дітей. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

66. Синьов В. М. Мультидисциплінарний (медико-психолого-педагогічний) характер діагностики і корекції розвитку особистості при порушеннях процесу соціалізації. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі. Київ, 2008. С. 527–532.
67. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини : підручник. Київ: Знання, 2008. 359 с.
68. Скірко Р. Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2010. 250 с.
69. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
70. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 138–142.
71. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі : навчально-методичний посібник / уклад. Холодій О. М. Черкаси, 2014. 125 с.
72. Супрун М.О. Корекційне виховання учнів допоміжної школи засобами учнівського самоврядування. Київ. МП «Леся», 2009. 212 с.
73. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток. Київ: КЮІ Паливода А.В., 2005. 326.
74. Супрун М.О., Висоцька А.В., Гладченко І.В. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі : навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 205 с.
75. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. Н. Софій, І. Єрмаков. К.: Контекст, 2000. С. 37–40.

76. Татьянчикова І. В. Соціалізація дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С. 242–250.
77. Татьянчикова І. В. Формування в учнів з інтелектуальними вадами життєвих компетентностей в процесі їхньої соціалізації : монографія. Слов'янськ : Видавництво Б. І. Маторіна, 2014. 211 с.
78. Татьянчикова І.В. Соціалізація дітей з порушеннями інтелектуального розвитку : монографія. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2014. 381с.
79. Татьянчикова, І. В. Психолого-педагогічні основи соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку. Автореф. дис... д-та пед. наук: 13.00.03. Київ. 2015.
80. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ, 2017. 548 с.
81. Трубачева С. В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: 2004. С. 53–58.
82. Хохліна О.П. Забезпечення соціалізації дитини як мета діяльності спеціального освітнього закладу. Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Київ : Наук. світ, 2009. Вип. 11. С. 287–291.
83. Чеботарьова О. В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. 2015. Вип. 17. С. 265-268.
84. Шахрай В. М. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі. Соціальні виміри суспільства. 2008. Вип. 11. С. 352–362.
85. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. Київ : Соціоінформ, 2004. 200 с.

86. Шишова О. М. Розвиток соціальної компетентності дітей за різними програмами освіти. Український психологічний журнал. 2016. № 2. С. 134–143.

87. Юрченко О. Основи формування соціальної компетентності молодших школярів : практичний довідник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 250 с.

88. Suprun, N. Pedagogy as an academic discipline in the context of religious education. Proceedings of the Kiev Theological Academy. 2011. No.15. P. 323-333.